

Şuarâ Sûresi 153. ve 185. Ayetlerdeki Müsehharîn Kelimesinin Tefsirinde Görülen Anlam Farklılaşması

Mustafa Karagöz

Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı Üyesi
mkaragoz@erciyes.edu.tr.

Özet

Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerde geçen müsehharîn kelimesinin tefsirlerde iki şekilde anlamlandırıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi, bugün yaygın olarak bilinen 'büyülenmiş' anlamıdır. Diğer ise kelimenin günümüzde çok fazla bilinmeyen 'yeme içmeye bağımlı olan', yani 'beşer' manasıdır. Bu çalışmada müsehharîn kelimesinin tefsirinde görülen bu anlam farklılaşması ele alınmaktadır. Bu çerçevede Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerde geçen müsehharîn kelimesine verilen her iki mananın izleri sürülecek ve hangi mananın ayetlerin bağlamına daha uygun olduğu konusunda bir sonuca ulaşmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şuarâ 26/153, Şuarâ 26/185, müsehharîn, anlam değişmesi.

The Semantic Change of The Meaning of 'Musehharîn' In the 153rd and 185th Verses of the Surah Shu'Arâ

For the term musehharîn that is taking place in Shu'arâ 153 and 185, two meanings were given in tafsir books. One of these is the word 'bewitched' that is known extensively present day. And the other meaning is 'who needs eating and drinking' i.e. 'human'. This article will deal with the semantic change in the denotation of the term musehharîn. In this context these two meanings of the term musehharîn used in 153rd and 185th verses of the surah Shu'arâ will be examined. In conclusion we will try to discover which meaning is proper to the context of the verses.

Key Words: 26. Shu'arâ 153, 26. Shu'arâ 185, musehharîn, semantic change.

Atıf

Mustafa Karagöz, Şuarâ Sûresi 153. ve 185. Ayetlerdeki Müsehharîn Kelimesinin Tefsirinde Görülen Anlam Farklılaşması, Marife, Bahar 2011 S. 75-95

Giriş

Durağan bir olgu olmayan dil ve dilsel iletişimin en önemli araçları olan kelimeler, canlı organizmalar gibi doğar, gelişir, büyür ve zamanla yok olur. Bu durum kelimelerin sadece ses ve lafız boyutu için geçerli değildir, aynı zamanda anlamları da daralma, genişleme ve başkalaşma gibi çeşitli değişmelere maruz kalabilir. Hatta dildeki değişimlerin önemli bir kısmını lafızların mana boyutundaki değişimler oluşturur.¹ Kelimelerin anlamlarında görülen bu değişmelere *anlam değişmesi* denir.² Anlam değişmesi olgusu, kelimeleri tarihsel süreçte uğradıkları anlam değişikliği bakımından inceleyen tarihsel semantiğin konusudur.³

Anlam değişmesi olgusunun önemi, özellikle, anlaşılacak istenen bir metinle aramızda zamansal fark olduğunda ortaya çıkmaktadır. Zira zamanın geçmesiyle birlikte,⁴ metinde geçen bazı kelimeler anlam değişimine uğramış olabilir. Bu durumda bir metinde geçen kelime ve kavramların bazı durumlarda günümüzde kullanıldıkları manadan farklı bir manaya delalet ettiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla anlam değişmesi olgusu, nazil olduğu dönemin Arapçasıyla indirilen Kur'an'ın anlaşılmasında dikkate alınması gereken bir olgudur. Zira, kelimelerde meydana gelen anlam değişimleri dikkate alınmadığında hataya düşme riskinin artması kaçınılmazdır. Bu yüzden, Kur'an'ın anlaşılması bağlamında "kelimelerin anlamlarında meydana gelen gelişmelere dikkat edilmesi"⁵ son derece önem arz etmektedir.

Anlam değişmelerine dair bu kısa açıklamaların ışığında Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerde geçen *المُسْحَرِّين*/müsehharîn⁶ kelimesine, birçok klasik tefsir ve sözlükte, günümüzde bilinen 'büyülenmiş' vb. anlamlarından farklı bir mana verilmiş olması, bu kelimenin de tarihsel süreç içerisinde anlam değişmesine uğramış olabileceği ihtimalini göstermektedir. Zira söz konusu kelime bu eserlerin azımsanmayacak bir kısmında, bugün yaygın olarak bilinen 'büyülenmiş' anlamın-

¹ Rudeynî, *Fusûl fi İlmi'l-Lügati'l-Âmm*, s. 256.

² Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 211-212; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 140.

³ Bilindiği üzere, Saussure'un dilbilimle ilgili eşzamanlı ve artzamanlı/tarihsel dilbilim şeklinde yaptığı ayırım, kendisinden sonra benimsenmiş ve bu ayırım semantik için de kullanılmıştır. Böylece semantik, kelimelerin belli bir zaman diliminde diğer kelimelerle ilişkileri çerçevesinde ifade ettiği manayı inceleyen "eşzamanlı semantik" ve tarihsel süreçte kelimelerin lafız ve mana boyutundaki değişimleri inceleyen "artzamanlı/tarihsel semantik" olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Bkz. Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*, s. 126 vd.; İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, s. 15-16, 20-21, 36-38; Palmer, *Semantik*, s. 22-26; Gezgin, *Tefsirde Semantik Metod*, s. 124-127). Bu bağlamda, anlam değişmesi denen dilsel olgu doğal olarak tarihsel semantiğin ilgi alanına girmektedir. Gelenekselleşmiş tasnife göre anlam değişmesi; anlam genişlemesi, anlam daralması ve anlam başkalaşması olmak üzere üçe ayrılmaktadır. (Bkz. Aksan, *Her Yönüyle Dil*, III, 212-215; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 145-152).

⁴ Örneğin Kur'an bağlamında konuşacak olursak, Ebû Ubeyde Mamer b. Müsenna Kur'an'da geçen 'hanîf' kelimesinin Cahiliye döneminde ve tenzil döneminde farklı manalarda kullanıldığına dikkat çekmiştir. Bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzü'l-Kur'an*, I, 58.

⁵ Emîn el-Hûlî, *Yenilikçi Yaklaşımlar*, s. 49.

⁶ *Müsehharîn* kelimesi, 'سحر' kökünden türemiş olup Kur'an'da geçen ve 'سحر' kökünden türeyen 'المُسْحَرِّين' kelimesiyle bir alakası yoktur. Bu yüzden, Türkçe karakterle yazarken 'سحر' kökünden türeyen 'المُسْحَرِّين/musahhar' kelimesiyle karışmaması için *müsehhar* şeklinde yazılması uygun görülmüştür.

dan farklı olarak “yeme içmeye bağımlı olanlar” şeklinde anlamlandırılmıştır. Bazı eserlerde kelime sadece bu şekilde açıklanmışken, bazılarında ise bu manayla birlikte kelimenin günümüzde yaygın olarak bilinen manasına da yer verildiği görülmektedir. Bu makalenin amacı, söz konusu kelimeye tarihsel süreçte verilen manaların izini sürmek olup her iki mananın dilbilimsel temellerini ortaya koymaya çalışmak olacaktır. Söz konusu amacın bir parçası olarak klasik tefsirlerde kelimeye verilen, fakat bugün unutulmuş ya da dikkatlerden kaçmış olan mana gündeme getirilecek ve kelimenin geçtiği bağlama göre sözü edilen manalardan hangisini ifade ettiği konusunda bir tercih ve teklifte bulunulacaktır.

1. Kavramsal Analiz

Tef'îl babından ism-i meful olan *müsehharîn*/المُسْحَرِّين kelimesinin kök harflerini teşkil eden *SHR* maddesi üç farklı manaya gelmektedir. Bunlardan ilki, bir şeyi olduğundan farklı göstermek, gerçekdışı bir şeyi gerçekmiş gibi göstermek, hile yapmak ve aldatmak gibi manalardır (:سحر). Bunun yanı sıra *SHR* maddesi seher vaktine (:سَحْرَة/سَحْر) ve ciğer manasına da (:سُحْر/سُحْرَة) delalet etmektedir.⁷

Bir şeyi çevirmek ve olduğundan farklı göstermek manasına gelen *sihr*, kendisiyle şeytana yaklaşılan ve şeytanın yardım ettiği fiil, göz boyama amacıyla yapılan büyü, hile gibi manalara da delalet etmektedir.⁸ *Sihrin* temel manasını ‘bir şeyi olduğundan farklı göstermek’ olarak açıklayan Ezherî (ö.370/980) bu manayı desteklemek amacıyla, “قُلْ فَأَيُّ شَيْءٍ تُسْحَرُونَ”⁹ ayetini zikretmiştir. Ezherî kelimenin esas manasının ‘bir şeyi olduğundan farklı göstermek’ olduğunu açıkladıktan sonra, kelimenin diğer anlamlarını bu esas mana üzerine temellendirmiştir. Buna göre, sözgeli büyüye *sihr* denmesi sağlıklı insanı hastaya çevirmesi ya da bir şeyi olduğundan farklı göstermesi nedeniyledir. Yine etkileyici söze *sihr* denmesi,¹⁰ insanların kalbini etkileyerek onları istenilen yöne meylettirmesinden ileri gelmektedir. Büyülenmiş insana *meshûr* denmesi aklının bozulmasından dolayı, bozuk yemeğe *meshûr*/مَسْحُور طعام denmesi ise aslının değişmesi nedeniyledir. Aşırı yağmur nedeniyle bozulmuş toprağa أرض مسحورة denmesi de böyledir.¹¹

⁷ İbn Fâris, *Mekâyîsi'l-Lüga*, III, 138; Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 225-226.

⁸ Halil, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 135; Ezherî, *Tehzîb*, IV, 290; İbn Fâris, *Mekâyîsi'l-Lüga*, III, 138; Cevherî, *Sihâh*, II, 679; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III, 182; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, VI, 189.

⁹ Müminûn, 23/89.

¹⁰ Etkileyici söz için *sihr* lafzının kullanılması Hz. Peygamber'in bir hadisinde “وإن من البيان لسحرا” şeklinde geçmektedir (Bkz. Buharî, “Tıb”, 51, VII, 30; “Nikah”, 47, VI, 137; Ebû Dâvud, “Edeb”, 94, V, 275). Bu hadiste geçen *sihr* kelimesi ‘muhatapların gönlünü dinledikleri sözü kabul etmeye yönlendirmesi’ manasında yorumlanarak lafzın burada olumlu bir çağrışımı olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, bu hadisteki *sihrin* olumsuz bir çağrışımına sahip olduğu ve gerçek dışı bir şeyi gerçekmiş gibi gösteren kimsenin, sihirbaz gibi davranması nedeniyle, sihir yapan kişinin günahı gibi günaha girdiği şeklinde anlaşılacağı de söylenmiştir. Bu hadis-i şerifte geçen *sihr* lafzının anlam ve yorumuyla ilgili olarak bkz. Herevî, *el-Garîbeyn*, III, 873; Kadı İyaz, *Meşâriku'l-Envâr*, II, 351; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 346.

¹¹ Bu kullanımlar için bkz. Ezherî, *Tehzîb*, IV, 290-292; krs. İbn Sîde, *el-Muhkem*, III, 183-184; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, VI, 189; Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, XI, 514-517.

SHR maddesi bu ilk manasıyla Kur'an-ı Kerim'de fiil ve isim olarak farklı şekillerde birçok yerde geçmektedir.¹² Kelime Kur'an'da fiil olarak "سَحَرُوا"¹³, "لَسَّخَرْنَا"¹⁴ ve "تَسَحَّرُونَ"¹⁵ formlarında; isim olarak ise "سَحْرٌ"¹⁶, "سَاحِرٌ"¹⁷, "سَاحِرَانٌ"¹⁸, "سَاحِرُونَ"¹⁹ "مُسَحَّرُونَ"²³, "مُسَحَّرَاتٌ"²², "سَحَارٌ"²¹, "سَحْرَةٌ"²⁰ formlarında zikredilmiştir. Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerde geçen الْمُسَحَّرِينَ kelimesinin 'büyülenmiş' manasına geldiğini kabul edenlere göre, kelime bu iki ayette de *sıhr* kökünden türemiştir.

Aynı kökten gelen *seher*/السَّحَرِ kelimesi ise, 'gecenin sonunun karanlığıyla gündüzün başlangıcındaki aydınlığın birbirine karıştığı zaman dilimi'²⁴ anlamına gelmektedir. Bu vakte *seher* denmesiyle, kelimenin aslı manası olan 'bir şeyi olduğundan farklı göstermek' arasında şöyle bir ilgi kurulabilir: Muhtemelen bu vakitteki karanlık gece yarısındaki karanlıktan, yine bu vakitteki aydınlık gün ortasındaki aydınlıktan farklı olduğu için, yani bu vakit hem gece hem de gündüzden farklı bir vakit olduğu için *seher* diye adlandırılmış olabilir. Diğer bir deyişle, seher vakitinden hemen önceki karanlığın bu vakitte azalması ya da farklılaşması nedeniyle bu vakte *seher* denmiş olması mümkündür. Dolayısıyla bu zaman diliminin, gecenin gidip onun yerine gündüzün geldiği vakit olması²⁵ ya da söz konusu vaktin gece mi gündüz mü olduğu konusunda hataya düşme ve aldanma riskinin bulunması nedeniyle 'seher' olarak isimlendirildiğini söylemek mümkündür. İncelediğimiz ayetlerin sözdizimine ve bağlamına bakıldığında Şuarâ Sûresi'nde geçen *müsehharîn* kelimesinin 'seher vakti' manasına delalet eden *seher/sühre* lafızlarından türeme ihtimali yoktur. *SHR* maddesi bu anlamıyla Kur'an'da biri "سَحْرٌ"²⁶ diğer ikisi de "أَسْحَارٌ"²⁷ şeklinde olmak üzere toplam üç yerde geçer.

Kelimenin *sahr/sühr* şeklindeki formu ise, beslenme, akciğer, kalp ve solunum organları gibi manalara gelir.²⁸ Nitekim Halil b. Ahmed (ö.175/791) kelime-

¹² *SHR* maddesinin Kur'an'da geçtiği yerler için bkz. Abdülbaki, *el-Mucemü'l-Müfehres*, s. 346-347.

¹³ A'râf, 7/116.

¹⁴ A'râf, 7/132.

¹⁵ Müminün, 23/89.

¹⁶ Örnek olarak bkz. Bakara, 2/102; Mâide, 5/110; Tâhâ, 20/57; Kasas, 28/36.

¹⁷ Örnek olarak bkz. Yûnus, 10/2; Şuarâ, 26/34; Ğâfir, 40/24.

¹⁸ Tâhâ, 20/63.

¹⁹ Yûnus, 10/77.

²⁰ Örnek olarak bkz. Yûnus, 10/80; Tâhâ, 20/70; Şuarâ, 26/38.

²¹ Şuarâ, 26/37.

²² İsrâ, 17/47, 101; Furkân, 25/8.

²³ Hicr, 15/15.

²⁴ Râğib el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 226.

²⁵ Zebîdî, *Tâcü'l-Arûs*, XI, 512.

²⁶ Kamer, 54/34.

²⁷ Âl-i İmrân, 3/17; Zâriyât, 51/18.

²⁸ Bu manalar için bkz. Halil, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 135-136; İbn Düreyd, *Cemhere*, I, 511; Cevherî, *Sıhâh*, II, 678; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III, 185; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, VI, 190; Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, XI, 510, 516. Daha önce dile getirdiğimiz anlamlarla bu mana arasında ilk bakışta bir ilişki yokmuş gibi gözükmekle birlikte, aslında kelimenin aslı manası olan 'bir şeyi olduğundan farklı göstermek'le 'ciğer' vb. organlara delalet etmesi arasında şöyle bir irtibat kurulabilir: Bu organlar da sonuç itibarıyla bir şeyi

→

nin, göğüsteki bütün müstemilatıyla birlikte akciğer ve boğazla alakalı olan şeylere delalet ettiğini söylemiştir.²⁹ İbn Fâris (ö.395/1004) ve İbn Sîde (ö.458/1066) *sahr*nın, karnın üst kısmında yemek borusuyla boğaza bitişik olan organlar ya da sadece akciğer olduğunu söyleyerek daha net bir tanım yapmaya çalışmıştır.³⁰ 'Korku vb. nedenlerle göğsün kabarması' veya 'haddini bilmeyerek hastalanacak derecede aşırı yemek yenmesi' anlamında *إِنْتَفَاحَ سَحْرُك* ifadesinin kullanılması da, *sahr* kelimesinin insanın göğüs ya da karın kısmıyla ilgili olduğunu göstermektedir.³¹

Sahr kelimesi, Arap şiirinde ciğer vb. organlara delalet edecek şekilde kullanılmıştır. Sözelimi, kelime bu şekliyle Lebîd'in (ö.41/661) şu beytinde geçmektedir:³²

عصافير من هذا الأنام المسحر- فإن تسألينا فيم نحن فإننا

Birçok dilci ve müfessir tarafından beytin son kısmındaki *müsehhar* kelimesinin "ciğeri olan" ve dolayısıyla "yeme-içmeye bağımlı olan" manasına geldiği söylenmiş ve beyit Şuarâ Süresi 153. ve 185. ayetlerdeki *müsehharîn* kelimesine "yeme içmeye bağımlı bir beşersin" manasını verenler tarafından istişhad edilmiştir.

Kelime İmru'ül-Kays'ın [ö.545 (m.)] şu beytinde ise fiil olarak geçmektedir:³³

و نسحر بالطعام و الشراب-أرانا موضعين لأمر غيب

İmru'ül-Kays'ın bu beyti de aynı şekilde bu ayetlerde geçen *müsehharîn* kelimesine "yeme içmeye bağımlı bir beşersin" manasını verenler tarafından istişhad edilmiştir.

Bazı hadis-i şeriflerde ve sahabî rivayetlerinde de *sahr* kelimesinin ciğer vb. organlara delalet edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.³⁴ Kelimenin ciğer ma-

→

olduğundan farklı bir halde göstermekte, daha doğrusu farklı bir hale getirmektedir. Sözelimi akciğerler aldığı temiz havayı, tam tersi bir duruma yani kirli duruma sokmaktadır. Bu arada, bu irtibatın incelediğimiz eserlerde rastladığımız bir irtibat olmayıp, kişisel değerlendirmemiz olduğunu belirtmek gerekir.

²⁹ Bkz. Halil, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 136. İsmâil b. Abbad (ö.385/995) da Halil gibi kelimenin boğazla (hulkûm) ilgili organlara verilen ad olduğunu söylemiştir. Bkz. *el-Muhît fi'l-Lüga*, II, 480.

³⁰ İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, III, 138; İbn Sîde, *el-Muhkem*, III, 185. Bu tanıma Zebîdî de yer vermiştir. Bkz. Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, XI, 510.

³¹ Mucemlerde *إِنْتَفَاحَ سَحْرُك* ifadesinin her iki mana için de kullanıldığı geçmektedir. Her iki manaya yer veren mucemlere örnek olarak bkz. Halil, *Kitâbü'l-Ayn*, III, 136; Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, XI, 511; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 190-191. Sadece birinci mananın zikredildiği yer için bkz. Ezherî, *Tehzîb*, IV, 294-295; İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, III, 138; İbn Düreyd, *Cemhere*, I, 511; Cevherî, *Sihâh*, II, 678. Birinci kullanıma göre, korku nedeniyle göğsün, ikinci kullanıma göre ise aşırı yemek nedeniyle midenin şişmesinin sözkonusu olduğu söylenebilir. Neticede her iki kullanım *sahr* kelimesinin insanın iç organlarıyla ilgili olduğunu göstermektedir.

³² Bkz. Lebîd b. Rabîa, *Dîvân*, s. 71. Beyti "Bizim halimizi soracak olursan biz yeme içmeye bağımlı olan şu halk içinden serçe misali zayıf kimseleriz" şeklinde tercüme edilebilir.

³³ Beyt ve şerhi için bkz. İmru'ül-Kays, *Dîvân*, s. 78; Sükkerî, *Divanü İmruülkays*, s. 54; Câhız, *el-Beyân*, I, 189. Beyit "Yiyecek ve içeceklerle gıdalanarak meçhul bir akıbeta doğru hızla koştüğümüzü görüyorum" şeklinde tercüme edilebilir. Krş. Ögmüş, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*, s. 172-173.

³⁴ Kelimenin 'seher vakti' ve 'büyü' gibi manaları oldukça yaygın olduğu için, hadis-i şerif ve Arap şiirinde bu manalarla ilgili kullanımları örnekendirme ihtiyacı hissetmedik. Kelimenin 'ciğer' anlamı ise çok fazla bilinmediği için, bu anlamdaki kullanımı çeşitli örneklerle destekleme yoluna gidilmiştir.

nasında kullanıldığı rivayetlerden birisi, Hz. Peygamber ruhunu teslim ederken başının Hz. Aişe'nin göğsünde olduğunu ifade eden ve bizzat Hz. Aişe tarafından söylenen “مات رسول الله صل الله عليه و سلم بين سحري و نحري”³⁵ ifadesidir. Garîbü'l-Hadîs müelliflerine göre, bu ifadedeki سحر kelimesi ciğerlere denk düşen ‘göğüs kafesi’ anlamındadır.³⁶ Yine Bedir Savaşı sırasında Ebû Cehil’in, Utbe b. Rabîa’ya “Korkudan göğsün şişti” anlamında “إِنْتَفَخَ سَحْرُكَ” dediği rivayetlerde geçmektedir.³⁷ Ebû Cehil’in bu sözünde geçen سحر lafzının da yine ciğer anlamında kullanıldığı, Garîbü'l-Hadîs eserlerinde zikredilmiştir.³⁸ Yine Hayber Savaşı’nda Hz. Zübeyr’in, rakibi Yasir’i öldürmesini anlatan “فَضْرِبْهُ الزَّبِيرَ بِالسَّيْفِ عَلَيَّ عَاتِقَهُ ضَرْبَةً هَدَرَ مِنْهَا سَحْرَهُ” rivayetinde geçen سحر lafzı da ciğer manasına gelmektedir.³⁹

Şuâra Sûresi’nin 153. ve 185. ayetlerinde geçen *müsehharîn* kelimesi, şekil itibariyle *SHR* maddesinin farklı manaya delalet eden her üç kökünden türemeye uygun gibi gözükmeyle birlikte, ilgili ayetlerin bağlamı açısından sadece iki kökten, yani ‘büyü’ anlamındaki *sıhr* ya da ‘ciğer’ anlamındaki ‘*sahr/sühr*’ köklerinden türemeye elverişlidir.⁴⁰ Bu durumda ilgili ayetlerdeki *müsehharîn* kelimesinin, birisi, ‘büyü’ anlamındaki *sıhr/السَّحْرُ*, diğeri de akciğer ve solunum organları anlamındaki *sahr/السَّحْرُ* ya da *sühr/السَّحْرُ* olmak üzere iki farklı manaya delalet eden köklerden türeme ihtimali bulunduğu için bu kelime çokanlamlıdır denebilir.⁴¹

Müsehharîn ifadesinin *sıhr* kelimesinden türediği kabul edildiğinde ve tef’îl babının taşıdığı çokluk manası göz önünde bulundurulduğunda, bu kelime ‘iyiden iyiye büyülenmiş insan’ gibi bir manaya delalet eder.⁴² Kelimenin, ‘ciğer’ manasına gelen *sahr*’dan türediği göz önünde bulundurulduğunda ise, ‘akciğeri, karın boşluğu ya da göğüs kafesi olan’ anlamına, dolaylı olarak da ‘insan’ manasına geldiği söylenebilir.⁴³

³⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 96, II, 106; “Megâzî”, 83, V, 141; “Nikah”, 104, VI, 155.

³⁶ Hz. Aişe’nin bu sözünde geçen سحر kelimesinin manasıyla ilgili olarak bkz. Kadî İyaz, *Meşâriku'l-Envâr*, II, 351; Zemahşerî, *el-Fâik*, II, 162; Ebû Musa el-Medîni, *el-Mecmû’*, II, 65; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 346.

³⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 356.

³⁸ Ebû Cehil’in bu sözündeki سحر kelimesinin manasıyla ilgili olarak bkz. Ebû Musa el-Medîni, *el-Mecmû’*, II, 65; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 346.

³⁹ Şabit b. Hazm, *Kitabü'd-Delâil*, II, 696.

⁴⁰ Ayetin sözdizimi ve bağlamı itibariyle, bu kelimenin “seher vakti” manasına gelen kökten türeme ihtimali yoktur.

⁴¹ Çokanlamlılığa yol açan etkenler hakkında geniş bilgi için bkz. Okumuş, “Kur’an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar”, *HÜİFD*, yıl. 2003/1, sy. 3, s. 34-36; Güven, *Çokanlamlılık*, s. 110-130; Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir*, s. 279-285.

⁴² Ezherî, *Tehzîb*, IV, 292.

⁴³ Nitekim Lebid’in yukarıda zikrettiğimiz beytini *SHR* maddesinin ‘aldatma’ manasında kullanıldığına şahid olarak getiren İbn Fâris, beytte geçen نسر kelimesinin, ‘yeme içmeye bağımlı’ manasına da geldiğinin söylendiğini ifade ederek kelimeyi her iki ihtimali içerecek şekilde açıklamış ve *müsehhar* kelimesinin ciğeri olanlar anlamında olduğunu, zira ciğeri olan varlıkların yeme içmeden geri kalamayacaklarını belirtmiştir. Bkz. İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüga*, III, 138.

Birçok klasik sözlükte *SHR* maddesinin delalet ettiği manalar incelenirken kelimenin Şuarâ Sûresi'nin "قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ" ayet(ler)indeki medlûlü üzerinde özel olarak durulmuş ve kelimenin çokanlamlılık durumuna işaret edilmiştir.⁴⁴ Bu yüzden, *SHR* maddesiyle ilgili yapılan bu genel analizden sonra, ilgili ayet(ler)e sözlüklerde hangi mananın verildiği üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Sözlüklerde Şuarâ Suresi 153. ve 185. ayetlerde geçen *müsehharin* kelimesiyle ilgili yapılan değerlendirmelere göre, *müsehharin* kelimesi iki manaya muhtemeldir:

Kelime akciğer vb. anlamlara gelen *sahr/sühr* kelimesinin tef'îl formundaki ismi mefulü olup, yeme içmeye muhtaç olan varlık gibi anlamlara gelmektedir. Bu durumda kelimenin aynı formda, yani *müsehharin* olarak geçtiği her iki ayetin manası "Dediler ki: Sen yeme, içmeye muhtaç sıradan insanlardansın" şeklinde olur.

Kelime büyü manasındaki *sıhr* kelimesinin tef'îl formundaki ismi mefulü olduğu zaman ise ayetin anlamı "Dediler ki: Sen iyiden iyiye büyülenmişlersindir" şeklinde olur.

Bazı müellifler kelimeyle ilgili her iki manayı, bazıları ise sadece birini zikretmiştir. Diğer bir ifadeyle, ilgili ayetteki *müsehharin* kelimesine, bazı eserlerde hem "diğer bütün mahlûkat ve insanlar gibi yeme içmeye muhtaç olan", hem de "büyülenmiş" anlamları verilmiş, bazı eserlerde ise bu iki anlamdan sadece birisi zikredilmiştir. Nitekim Halil b. Ahmed, İbn Düreyd (ö.321/933) ve Cevherî (ö.400/1009) ayetteki *müsehharin* kelimesini yeme içmeye muhtaç insan olarak açıklamıştır. Halil b. Ahmed, "Allah Te'âlâ'nın مِنَ الْمُسْحَرِينَ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ ayetindeki kelimesi, 'yaratılmışlardansın' anlamındadır"⁴⁵ demiştir. İlgili ayetteki *müsehharinin* manasında ihtilaf edildiğini belirten İbn Düreyd, bazılarının kelimenin "beslenme zorunda olanlar", bazılarının ise "ciğeri olan" anlamında olduğunu söylediklerini ve her iki mananın birbirine yakın olduğunu belirtmiş, daha sonra da Ebû Ubeyde'nin bu doğrultudaki görüşünü zikretmiştir.⁴⁶ Cevherî ayetle ilgili olarak "ciğerli olarak yaratılmış" anlamını vermiştir.⁴⁷

Ezherî, İbn Sîde, Râğıb el-İsfahânî (ö.502/1108), İbn Manzur (ö.711/1311) ve Zebîdî (ö.1205/1790) ise ayetle ilgili her iki manayı da zikretmiştir. Ezherî, قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ ayetinin anlamıyla ilgili olarak Ferrâ'nın "Allah'ın peygamberine 'Sen melek değilsin, ancak bizim gibi beşersin' dediler" şeklindeki görüşüne yer vermiş, bazılarının ise, ayetteki *müsehharin* kelimesinin tekrar tekrar büyülenmiş kişi anlamına geldiğini söylediklerini ifade etmiştir. Ezherî, bazı lûgat âlimlerinin,

⁴⁴ İleride ayrıntılı olarak belirtileceği üzere, Halil b. Ahmed, İbn Düreyd ve Cevherî ayetteki *müsehharin* kelimesini sadece 'yeme içmeye muhtaç insan' olarak; Ezherî, İbn Sîde, Râğıb el-İsfahânî, İbn Manzur ve Zebîdî ise ayeti iki şekilde de açıklamıştır.

⁴⁵ Halil, *Ayn*, III, 135. (و قول الله عز وجل: إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ، أي من المخلوقين)

⁴⁶ İbn Düreyd, *Cemhere*, I, 511. (واختلف الناس في قوله جل وعز: إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ، فقال قوم: من المرزوقين اللذين لا بد لهم من الغذاء، وقال) (آخرون: كل ما كان سحر فهو مسحور، والمعنيان متقاربان)

⁴⁷ Cevherî, *Sihâh*, II, 679. (وقوله تعالى: إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ، يقال المسحر: الذي خلق ذا ساحر. ويقال من المعلقين)

Furkân Sûresi'nin "وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِن تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا"⁴⁸ âyetinde geçen meshûr kelimesinin de aynı şekilde iki manaya muhtemel olduğu görüşüne yer vermiştir.⁴⁹ İbn Sîde ayetteki kelimeyle ilgili olarak, Zeccâc'ın, her iki mananın da uygun olduğu şeklindeki görüşünü zikretmiştir.⁵⁰ İsfahânî peygamberlere bu sözü söyleyenlerin onun da gıdaya muhtaç olduğuna dikkat çekmek için bu ifadeyi kullandıklarını belirterek 'ciğerli olarak yaratılmış olanlardansın' manasını zikretmekte ve "وَقَالُوا مَالٍ" ⁵¹ ayetinin bu manayı desteklediğini ifade etmektedir. İsfahânî bu kelimenin 'sihr' manasına geldiğini de belirtmiştir.⁵² İbn Manzûr ve Zebîdî de aynı şekilde her iki manayı zikretmiştir.⁵³

2. Tefsirlerde Şuarâ 153. ve 185. Ayetlerdeki 'Müsehharîn' Kelimesine Verilen Manalar

Şuarâ Suresi 153. ve 185. ayetlerdeki *müsehharîn* kelimesinin anlamı/ anlamlandırılmasıyla ilgili farklı görüşlerin "Garîbu'l-Kur'an" türü eserlere ve tefsirlere de yansıdığı görülmektedir. Müfessirler arasında, tıpkı sözlük müelliflerinde olduğu gibi, her iki manayı birden mutlak olarak zikreden ve herhangi bir tercihte bulunmayanların yanı sıra, söz konusu iki manayı zikrettikten sonra tercihte bulunanlar da olmuştur. Ayrıca "büyülenmiş" ve "herkes gibi yiyip içen insan" manalarından sadece birine yer verenler de vardır.

Mesela Mukâtil (ö.150/767), Ferra (ö.207/822), Ebû Ubeyde (ö.209/824), İbnü'l-Yezîdî (ö.237/851), İbn Kuteybe (ö.276/889), Üzeyr es-Sicistânî (ö.330/941) ve Mekki b. Ebî Talib (ö.437/1045) gibi müellifler, ayetteki *müsehharîn* kelimesine sadece "herkes gibi yiyip içen insan" anlamını vermiş, kelimenin muhtemel olduğu diğer mana ile ilgili herhangi bir açıklamada bulunmamışlardır.

Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinde *müsehhar* kelimesi, Ebû Ubeyde ve Ferra'dan yapılan rivayetle "yaratılmış" veya "ciğeri olan kişi" olarak açıklanmıştır.⁵⁴ Gerçi, Mukâtil'in vefat tarihi göz önünde bulundurulduğunda bu rivayet bazı sorunlar taşımaktadır.⁵⁵ 185. ayetin tefsirinde de kelime 153. ayette yapılan açıklamayla aynı kapıya çıkacak şekilde, "sen bizim gibi insansın, ne bir melek ne de bir

⁴⁸ Furkân, 25/8.

⁴⁹ Ezherî, *Tehzîb*, IV, 291-292.

⁵⁰ İbn Sîde, *el-Muhkem*, III, 185. Zeccâc'ın görüşüne müfessirlerin görüşüyle ilgili başlıkta yer vereceğiz.

⁵¹ Furkân, 25/7.

⁵² Râğîb el-İsfahânî, *Müfredât*, s. 226.

⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VI, 190; Zebîdî, *Tacu'l-Arûs*, XI, 517.

⁵⁴ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, II, 460.

⁵⁵ Ferra ve Ebu Ubeyde'nin vefat tarihlerinin Mukâtil'den çok sonra olması bu görüşün Mukâtil'e aidiyetini tartışmalı hale getirmektedir. Mukâtil'in vefat tarihi hicrî 150, Ferra'nınki 207, Ebu Ubeyde'ninki ise 210'dur. Bu durumda, Ferra ile Ebu Ubeyde'nin eserlerinde bu görüş mevcut olsa da, Mukâtil'in tefsirinde Ferra ile Ebu Ubeyde'den nakilde bulunulması sorunlu gözükmektedir. Mukâtil'in tefsirinde ölüm tarihi kendisinden çok sonra olan kişilerden yapılan rivayetlerin bulunması, sonradan bazı ilavelerin veya tashihlerin yapılmış olma ihtimalini gündeme getirmektedir. Konuyla ilgili geniş bilgi bkz. Çelik, *Mukâtil b. Süleyman*, s. 36-37; krş. Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi*, s. 39, 62.

peygambersin”⁵⁶ şeklinde tefsir edilmiştir. Ferra’nın 153. ayetle ilgili açıklamaları da Mukatıl’ın tefsirinde kendisinden yapılan nakille örtüşmektedir. Nitekim Ferra sözkonusu ayeti, “Sen melek değilsin, olsan olsan bizim gibi bir insansın” şeklinde tefsir etmiş, ayetteki *müsehhar* kelimesini de karın boşluğu olan ve yeme içmeyle malul olan şekilde açıklamıştır.⁵⁷ Ebû Ubeyde ise “Yemek yeme özelliğine sahip olan her canlı ve insan *müsehhardır*. Zira bunların yediklerini toplayan organları (sahr) vardır”, demiş ve kelimeye “büyülenmiş” anlamını vermemiştir.⁵⁸ İbnü’l-Yezîdi ayetteki *müsehharîn* kelimesini “*sahr* ciğer anlamındadır, *müsehhar* ise ciğer sahibi olan demektir; bu durumda mana sen de yaratılmışsın şeklindedir”⁵⁹ diyerek açıklamıştır. İbn Kuteybe ve Üzeyir es-Sicistânî Şuarâ Suresi 153. ayeti “Sen de yeme içmeyle malul olanlardansın, sen olsan olsan ancak bir insan olursun”⁶⁰ şeklinde tefsir etmiştir. Mekki b. Ebî Talib de kelimeyi aynı şekilde “Sen yeme içmeyle malul olanlardansın, yani beşersin”⁶¹ şeklinde açıklamıştır.

İbn Ebî Hâtim (ö.327/938) 153. ayetteki *müsehharîn* ifadesini Mücahid ve Katade’nin من المسحورين (:büyülenmişlerdensin) şeklinde açıkladığını rivayet etmiştir.⁶² 185. ayetteki من المسحرين ifadesini ise الساحرون (:büyücülerdensin) kelimesiyle açıklamıştır.⁶³ İnceleme imkânı bulduğumuz klasik tefsirler arasında, 153. ayetin sadece *büyülenmişlerdensin* şeklinde açıklanarak, diğer ihtimalin hiç zikredilmediği tek eser İbn Ebî Hâtim’in tefsiridir.

Taberî (ö.310/923), Zeccac (ö.311/923), Mâtürîdî, (ö.333/944), Sa’lebî (ö. 427/1035), Begavî (ö.516/1122), Zemahşerî (ö.538/1144), İbn Atıyye (ö.541/1147), İbnü’l-Cevzî (ö.597/1201), Râzî (ö.606/1209), Kurtubî (ö.671/1273), Beydâvî, (ö.685/1286), Neseî, (ö.710/1310), Ebû Hayyân (ö.745/1344), İbn Kesîr (ö.774/1373), Suyûtî (ö.911/1505) ve Alûsî (ö.1270/1854) *müsehharîn* kelimesinin anlamıyla ilgili olarak her iki ihtimali de zikretmişlerdir.

Taberî, kelimeyle ilgili olarak İbn Ebî Hâtim gibi Mücahid ve Katade’den rivayet edilen (:büyülenmişlerdensin) anlamını zikretmiş daha sonra da İbn Abbas’ın (ö.68/687) kelimeyi من المخلوقين (:yaratılmışlardansın) olarak açıkladığına ilişkin rivayete yer vermiştir.⁶⁴ Taberî kelimenin anlamıyla ilgili olarak Arap dilcilerinin görüşlerini ortaya koymuş ve son olarak konuyla ilgili kendi görüşünü şu ifadelerle belirtmiştir: “Bana göre bu konuda doğru olan, İbn Abbas’tan naklettiğim görüştür. Bu durumda ayetin manası, *sen de bizim gibi yeme ve içmeye*

⁵⁶ Mukatıl b. Süleyman, *Tefsîr*, II, 463.

⁵⁷ Ferra, *Meanî'l-Kur'an*, II, 282. Ferra’nın *Meanî'l-Kur'an*’ında 185. ayetle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

⁵⁸ Ebu Ubeyde, *Mecazü'l-Kur'an*, II, 89. Ebu Ubeyde’nin *Mecazü'l-Kur'an*’ında da 185. ayetin tefsiri yoktur.

⁵⁹ İbnü’l-Yezîdî, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 134.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 320; Sicistânî, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 446.

⁶¹ Mekki b. Ebî Talib, *Garîbü'l-Kur'an*, s. 176; ayrıca bkz. *el-Umde*, s. 227.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IX, 2804.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr*, IX, 2813.

⁶⁴ İleride görüşleri değerlendiren belirteceğimiz üzere, “büyülenmiş” manasını verenlerin tabii müfessirlerinden, “yeme içmeye bağımlı” manasını verenin ise sahabeden, üstelik “Tercümanü'l-Kur'an” olarak bilinen Abdullah b. Abbas olması önemlidir.

rüştür. Bu durumda ayetin manası, *sen de bizim gibi yeme ve içmeye bağımlı olan yaratılmışlardansın; bir ilah ya da bir melek değilsin ki sana itaat edelim ve doğru söylediğini bilelim*, şeklindedir. *Müsehhar* kelimesi, السَّحْرَةُ kelimesinden ism-i meful olup, ciğeri olan kişi demektir⁶⁵ Taberî 185. ayetteki *müsehharîn* kelimesini de buradaki tercih ettiği görüşe göre tefsir etmiştir.⁶⁶

Zeccâc, kelimenin *sahr* kökünden türediğini belirtmiş ve bu ihtimale göre ayeti “sen de ciğeri olanlardansın, yani, bizim gibi insansın” şeklinde açıklamıştır. Daha sonra da kelimenin büyü anlamındaki *sihr* kökünden türemesinin ve ayetin “tekrar tekrar büyülenmişsin” olarak tefsir edilmesinin de uygun olacağını ifade etmiştir.⁶⁷ Müfessir İbnü'l-Cevzî de Zeccâc'ın bu görüşünü aynen aktarmıştır.⁶⁸

Mâtürîdî ayetle ilgili üç farklı görüş zikretmiştir. Buna göre ayetteki *müsehhar* kelimesi ya ‘yeme içmeye bağımlı olan’ ya da ‘ciğeri olan’ anlamındadır ki, bu iki anlam sonuç olarak aynı kapağa, ‘sen de bizim gibi insansın’ anlamına çıkar. Mâtürîdî üçüncü ihtimal olarak da, bazılarının kelimenin şeddeli olmasının çokluk ifade ettiğini belirterek ayetteki ifadeyi *büyülenmişlerdensin* olarak açıkladıklarını ifade etmiştir. Mâtürîdî 185. ayeti ise, 153. ayetle ilgili yaptığı açıklamaları özetleyerek ve oraya atıfta bulunarak tefsir etmiştir.⁶⁹

Sa'lebî, Mücahid ve Katade'nin kelimeyi ‘büyülenmişlerdensin’ şeklinde açıkladığına dair rivayete yer vermiş, daha sonra da Abdullah b. Abbas'ın ‘yeme içmeyle gıdalanın’ şeklinde açıkladığına ilişkin rivayeti zikretmiştir. Sa'lebî'nin her iki manaya yer veren diğer müfessirlerden farkı, her iki mananın da *sihr* kökünden geldiğini öne sürmesidir. Sa'lebî, daha sonra bu kelimenin *sahr* kökünden geldiğini söyleyenlerin de olduğunu belirtmiş, bu durumda mananın ‘ciğerli olan’⁷⁰ manasına geldiğini, bir sonraki ayetin (مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ)⁷¹ bu mananın doğruluğuna delalet ettiğini söylemiştir.⁷²

Begavî de kelimeyle ilgili olarak Taberî'nin yaptığı gibi Mücahid ve Katade'den rivayet edilen ‘büyülenmişlerdensin’ anlamını zikrettikten sonra, İbn Abbas'ın kelimeyi من المخلوقين ‘yaratılmışlardansın’ olarak açıkladığına ilişkin rivayete yer vermiştir. Daha sonra, bu izah tarzına göre ayetin manasının “Sen de yiyip içtiğine göre melek değil, bilakis bizim gibi bir beşersin. Öyleyse, doğru söylüyorsan bir mucize getir” şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁷³

⁶⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 625-627.

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 636.

⁶⁷ Zeccâc, *Meani'l-Kur'an ve İrabuh*, IV, 75.

⁶⁸ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesrî*, VI, 139.

⁶⁹ Mâtürîdî, *Tevilât*, III, 537, 540.

⁷⁰ Bizim incelediğimiz nüshada kelime “اصحاب الرؤية” olarak değil, “اصحاب الرؤية” şeklinde çıkmıştır. Ancak Sa'lebî'nin açıklamalarından “اصحاب الرؤية” ifadesinin müstensih ya da baskı hatasından kaynaklandığını, doğrusunun “اصحاب الرؤية” şeklinde olduğunu çıkarmak mümkündür.

⁷¹ “Sen de bizim gibi sadece bir beşersin. Eğer peygamberlik iddianda doğruysan bir mucize getir de görelim”

⁷² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, VII, 176-177.

⁷³ Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, 125.

Zemaşerî, *müsehhar* kelimesini “aşırı büyülenme nedeniyle akli gitmiş kişi” anlamına geldiğini belirttikten sonra, kelimenin ciğer anlamındaki *sahr* kökünden türediğinin, dolayısıyla beşer anlamına geldiğinin de söylendiğini eklemiştir.⁷⁴

İbn Atıyye Şuarâ Sûresi 153. ayette geçen müsehhar’ın kelimesiyle ilgili olarak iki tevilin söz konusu olduğunu belirtmiştir. Buna göre, kelime *sihr* kökünden geldiği takdirde, ayetin manası “Sana sihir yapıldığı için delirmişsin, dolayısıyla ne dediğini bilmiyorsun” şeklindedir. İkinci teville göre ise, kelime ciğer manasındaki *sahr* kökünden gelmekte olup, ayetin manası “Sen de bizim gibi Ademoğlusun, Allah’ın elçisi olman mümkün değildir” şeklindedir. İbn Atıyye de Sa’lebî gibi ayetin devamının bu ikinci tevilini desteklediğini açıkça belirtmiştir.⁷⁵

Râzî, Şuarâ Sûresi 153. ayetteki *إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ* ifadesiyle ilgili üç ihtimalin olduğunu belirtmektedir. Birinci ihtimale göre kelime, “aşırı büyülenme nedeniyle akli gitmiş kişi” anlamındadır. İkinci ihtimale göre, ciğeri ya da karın boşluğu olan yeme içme özelliği olan anlamındadır. Üçüncü ihtimale göre kelime yaratılmış anlamındadır.⁷⁶ Razi’nin zikrettiği ikinci ve üçüncü ihtimalin sonuç olarak aynı kapıya çıktığını söylemek mümkündür.

Kurtubî, Mücahid ve Katade’nin, *müsehhar* kelimesinin *sihr* kökünden türediği şeklindeki görüşlerini zikretmiş ve bu rivayete göre ayeti “sen de bizim gibi beşer olduğun halde peygamberlik iddia ettiğine göre büyülenerek aklın gitmiş olmalı” diye tefsir etmiştir. Daha sonra da İbn Abbas ve yine Mücahid ile Katade’den gelen bir rivayete göre kelimenin *sahr* kökünden geldiği ve ayetin “yeme ve içmeye bağımlısın” olarak tefsir edildiğiyle ilgili görüşe yer vermiştir.⁷⁷ Kurtubî 185. ayetteki *müsehhar* kelimesini ise “daha önce geçtiği üzere yiyen ve içen sıradan insan” olarak açıklamıştır.⁷⁸

Beydâvî 153. ayetteki *إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ* ifadesini “iyice büyülenerek aklını kaybedenlerden veya ciğer sahibi diğer insanlardan birisin” şeklinde açıklamıştır. Beydâvî ayrıca ikinci ihtimale göre, 153. ayetin *إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسْحَرِينَ* sözüyle 154. ayetteki *إِلَّا نَبَسْرٌ مِثْلَنَا* ifadesinin sonuç olarak aynı şeyi dile getirdiği için sonraki ifadenin öncekinin tekidi olduğunu söylemiştir.⁷⁹ Neseî de ayeti Beydâvî ile benzer şekilde açıklamıştır.⁸⁰

Ebû Hayyân müsehhar kelimesini “iyice büyülenerek aklını kaybeden” olarak açıklamıştır. Ayrıca ayetin manasıyla ilgili olarak “ciğer sahibi diğer insanlar-

⁷⁴ Zemaşerî, *Keşşâf*, IV, 408-409.

⁷⁵ İbn Atıyye, *Muharrerü'l-Vecîz*, VI, 500-501.

⁷⁶ Razi, *Mefâtiḥul Ğayb*, XXIV, 159-160.

⁷⁷ Bu arada bir hususu belirtmekte yarar görüyoruz. Kurtubî’nin bu manayı Abdullah b. Abbas’ın yanı sıra, Mücahid ve Katade’ye de nispet etmesi kanaatimizce hatalıdır. Nitekim Kurtubî bu mananın İbn Abbas’ın yanı sıra, Mücahid ve Katade’den de nakledildiğini Sa’lebî’ye nispet etmektedir. Oysa Sa’lebî’nin tefsirinde böyle bir görüş yoktur. Kaldı ki, Taberî ve Begavî de ‘büyülenmiş’ manasının Mücahid ve Katade’den, ‘yeme ve içmeye bağımlı’ manasının ise bu iki tâbiinden değil, Abdullah b. Abbas’tan nakledildiğini söylemiştir.

⁷⁸ Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur’an*, XVI, 66, 73.

⁷⁹ Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, 477.

⁸⁰ Neseî, *Medârikü't-Tenzil*, III, 192.

dan birisin, dolayısıyla peygamberliğe elverişli değilsin” dendiğini de ilave etmiş, ancak bu görüşün zayıf olduğunu söylemiştir. Ebû Hayyan bu mananın zayıflığının gerekçesini şöyle açıklar: *إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَخَّرِينَ* ifadesine “sen de ciğer sahibi bir insansın” anlamının verilmesini, bu sözü söyleyenlerin bir sonraki ayette dile getirilen *مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا* (: sen de bizim gibi sadece bir beşersin) sözleri zayıf kılmaktadır. Zira bu mana verilirse bir sonraki ayetteki söz öncekini tekid etmiş olur. Oysa kelimada asıl olan teşistir, yani önceki sözü tekrarlayarak onu güçlendirmektense, yeni bir söz söylemektir.⁸¹

İbn Kesîr, Mücahid ve Katâde’den nakledilen “büyülenerek aklını kaybetmiş” ve Abdullah b. Abbas’tan rivayet edilen “yaratılmışlardansın” anlamlarını zikretmiş ve Mücahid ile Katâde’nin görüşünü tercih etmiş,⁸² 185. ayete de aynı manayı vermiştir.⁸³ Suyûtî de 153. ayette her iki rivayet ve manayı zikretmiş fakat herhangi bir tercihte bulunmamıştır. 185. ayeti ise “yaratılmışlardansın” şeklinde açıklamıştır.⁸⁴

Âlûsî 153. ayeti “aşırı büyülenme nedeniyle akli gitmiş kişi” şeklinde açıklamış, kelimenin “insanlardan bir insansın” manasından kinaye olarak “ciğer sahiplerindensin” anlamında olduğunu da söylediğini eklemiş, 185. ayeti de burada yaptığı açıklamaya referansta bulunarak tefsir etmiştir.⁸⁵

Mustafa Merâğî ise hem 153. ayeti hem de 185. ayeti, sen aşırı büyülenme nedeniyle akli gitmişlerdensin, dolayısıyla ne sözüne itibar edilir ne de nasihatinden dinlenir,⁸⁶ şeklinde açıklamış, ‘yeme içmeye bağımlı’ manasını ise zikretmemiştir.

3. Farklı Görüşlerin Değerlendirilmesi

Görüşlerine yer verdiğimiz müfessirlerin konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Mukâtil, Ferra, Ebû Ubeyde, İbnü'l-Yezîdî, İbn Kuteybe, Üzeyr es-Sicistânî ve Mekkî b. Ebî Talib ayetteki *müsehharîn* kelimesine sadece ‘herkes gibi yiyip içen insan’ anlamını vermiş, ‘büyülenmiş’ vb. manaları ise hiç zikretmemişlerdir.

2. Taberî, Zeccac, Mâtürîdî, Sa’lebî, Begavî, Zemaşerî, İbn Atıyye, İbnü'l-Cevzî, Râzî, Kurtubî, Beydâvî, Neseffî, Ebû Hayyan, İbn Kesîr, Suyûtî ve Alûsî *müsehharîn* kelimesinin anlamıyla ilgili olarak her iki ihtimali de zikretmişlerdir. Bu müfessirlerden Taberî, Sa’lebî ve İbn Atıyye ‘herkes gibi yiyip içen insan’ anlamını, Ebû Hayyân ve İbn Kesîr ise ‘büyülenmiş’ manasını tercih ettiklerini açıkça belirtmiştir. Zemaşerî ve Kurtubî ise açıkça herhangi bir tercihte bulunmamıştır.⁸⁷

⁸¹ Endülüfî, *el-Bahru'l-Muhît*, VII, 34.

⁸² İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’ani'l-Azîm*, X, 363-364.

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’ani'l-Azîm*, X, 368.

⁸⁴ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, XI, 287-288, 291.

⁸⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-Maânî*, XIX, 113, 119.

⁸⁶ Merâğî, *Tefsîr*, XIX, 91, 100.

⁸⁷ Bu iki müfessir açıkça bir tercihte bulunmamakla birlikte, kullandıkları üsluptan hareketle Zemaşerî’nin ‘büyülenmiş’, Kurtubî’nin de ‘herkes gibi yiyip içen insan’ manasını tercih ettiğini söylemek mümkündür.

3. Burada görüşlerine yer verdiğimiz müfessirler arasında kelimeyi 'büyü- lenmiş' olarak açıklayıp diğer manaya hiç temas etmeyenler ise, sadece İbn Ebî Hâtim ile Mustafa Merâğî'dir.

Müfessirler tarafından dile getirilen bu farklı görüşleri, üç farklı açıdan de- ğerlendirmeye çalışacağız. Çokanlamlı kelimelerin muhtemel olduğu manalardan hangisine delalet ettiği konusunda dikkate alınması gereken en önemli husus bağ- lamdır.⁸⁸ Bu yüzden konuyla ilgili görüşler ilk olarak ayetlerin bağlamı açısından değerlendirilecektir. Kelimenin manasıyla ilgili farklılık rivayetlere de yansdığı için, ikinci olarak bu rivayetler mukayese edilecektir. Son olarak, *müşehharîn* for- munda olmasa da, *SHR* maddesinden türemiş ismi mefûl kipi (meshûr) Kur'an'ın başka ayetlerinde de geçtiği için, o ayetlerle ilgili bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

Meseleye ilgili ayetlerin bağlamı açısından bakıldığında 153. ve 185. ayetle- rin bağlamının 'herkes gibi yeme içmeye bağımlı olan insan' anlamına daha uygun olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 153. ve devamındaki ayetlerde inkârcı- ların Hz. Salih'e, karşı çıkarken dile getirdikleri husus onun da kendileri gibi bir beşer olduğu, dolayısıyla peygamber olamayacağıdır. Onlara göre peygamberin, beşer üstü ve insanlardan farklı bir varlık olması gerekmektedir. Nitekim 154. aye- tin baş tarafında "*Sen de ancak bizim gibi bir beşersin*", son kısmında ise "*Eğer doğ- ru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir*" dedikleri ifade edilmektedir. Aynı durum Şuayb peygamberin kıssasının anlatıldığı 185 ve devamındaki ayetlerde de geçerlidir. 186. ayetin baş tarafında inkârcıların Hz. Şuayb'a "*Sen de ancak bizim gibi bir beşersin*", son kısmında ise "*Eğer doğru söyleyenlerden isen haydi bize bir mucize getir*" dedikleri zikredilmektedir. Bu ayetlerde inkârcıların "peygamberin beşer üstü olması gerektiği" yönündeki yanlış peygamberlik tasavvurları eleştiril- mektedir. Nitekim inkârcıların böyle bir peygamber tasavvuruna sahip oldukları Kur'an'ın başka ayetlerinde dile getirilmektedir.⁸⁹ Bu çerçevede, inkârcıların 153. ayette Hz. Salih, 185. ayette de Hz. Şuayb hakkında "*Sen yeme içmeye bağımlı olan- lardansın*" dedikleri, bunu pekiştirmek için de 154. ve 186. ayetlerde de "*Sen de bizim gibi bir beşersin, dolayısıyla peygamber olamazsın*" dedikleri ifade edilmekte- dir.

Sa'lebî ve İbn Atıyye ayetlerin bağlamını gerekçe göstererek bu manayı ter- cih ettiklerini açıkça ifade etmiştir. Bu manayı tercih eden, fakat tercihinin nedeni-

⁸⁸ Çokanlamlı kelimelerin anlamlarının tayininde bağlamın rolü ve bununla ilgili örnekler için bkz. Gü- ven, *Çokanlamlılık*, s. 237-241, 283-307; Okumuş, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşım- lar", *HÜİFD*, yıl. 2003/1, sy. 3, s. 27 vd.

⁸⁹ Bu tasavvur Müminün Süresi 24. ayette "*Bunun üzerine kavminden inkâr eden ileri gelenler şöyle dedi- ler: Bu ancak sizin gibi bir beşerdir, size üstünlük taslamak istiyor. Eğer Allah dileseydi bir melek gönde- rirdi*" şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu tasavvur, aynı sürenin 33. ayetinde ise, "*Dünya hayatın- da kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler: 'O da ancak sizin gibi bir insandır. Si- zin yediğiniz şeylerden yiyor, içtiğiniz şeylerden içiyor'*" şeklinde anlatılmaktadır. Furkân Süresi 7. ayette de "*Dediler ki: 'Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, çarşıda pazarda dolaşır. Ona bir melek indiri- lseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya'*", yine aynı sürenin 21. ayetinde "*Bize kavuşacakla- rını ummayanlar, 'Bize melekler indirilseydi, yahut Rabbimizi görseydik ya!' dediler*" buyrulmaktadır. Belki de bu yüzden olsa gerek Râğıb el-İsfahânî kelimeyle ilgili olarak bu manayı zikrederken Furkân Süresi'nin 7. ayetiyle bağlantı kurmuştur. Bkz. Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 226.

ni açıkça zikretmeyen Taberî'nin de bu manayı tercih etme nedenlerinden birisi, büyük ihtimalle ayetlerin bağlamı olabilir.

İlgili ayetlerin tefsiriyle ilgili rivayetleri kısaca değerlendirmek gerekirse, kelimenin manasıyla ilgili olarak sahabeden İbn Abbas ile tabîinden Mücâhid ve Katâde'ye nispet edilen farklı görüşler mevcuttur. *Müsehharîn* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı olan' şeklindeki manasının sahabeden, hem de "Tercümanü'l-Kur'an" unvanına sahip olan İbn Abbas'tan, 'büyülenmiş' manasının ise tabîinden Mücâhid ve Katâde'den nakledilmesi, birinci manayı güçlendiren bir başka tercih nedeni olarak kabul edilebilir.⁹⁰ Nitekim bu kelime Abdullah b. Abbas ile Haricilerin reisi Nafi b. el-Ezrak arasında geçen ve *Mesâilü Nâfi' b. el-Ezrak* olarak bilinen diyalogda İbn Abbas tarafından bu şekilde açıklanmıştır. Buna göre "قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمَسْحُورِينَ" ayetinin manası nedir, diye soran İbnü'l-Ezrak'a Abdullah b. Abbas "yaratılmışlardan" cevabını vermiş, bunun üzerine İbnü'l-Ezrak "Araplar bu manayı biliyor mu?" diye sorunca İbn Abbas "Evet Lebîd'in

فإن تسألينا فيم نحن فإننا - عصافير من هذا الأنام المسحر

Şiirini duymadın mı?" diye cevap verince İbnü'l-Ezrak kendisini tasdik etmiştir.⁹¹

Müsehharîn kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı olan' ya da 'yaratılmış' anlamında olduğu konusunda şahit olarak getirilen bu şiirde geçen *müsehhar* kelimesinin şiir içerisindeki bağlamı da ayetin bu şekilde anlaşılmasını destekler mahiyettedir. Daha önce kavramsal analiz yaparken ilgili dipnotta belirtildiği üzere, bu beyti "Bizim halimizi soracak olursan biz yeme içmeye bağımlı olan şu halk içinden serçe misali zayıf kimseleriz" şeklinde tercüme etmek mümkündür. Beyitte geçen *عصافير* kelimesi, 'serçe' anlamındaki *عصفور* kelimesinin çoğulu olup, burada tahkir ve zayıflık ifade etmektedir.⁹² Nitekim Arapların, "أحلام العصفير" ifadesini değersiz şeyler için mesel olarak kullandıklarını belirten Câhiz, kelimenin Lebîd'in bu beytinde de tahkir ve küçültme amacıyla kullanıldığına dikkat çekmiştir. Câhiz İmrüülkays'ın beytindeki "و نسحر بالطعام و الشراب" ifadesinin de insanın zayıf yaratılışından söz ettiğini belirtmektedir.⁹³ Bu çerçevede, Şuarâ Sûresi'nin 153. ve 185. ayetlerindeki, peygamberlerine "إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمَسْحُورِينَ" diyen inkârcılar, onların zayıf yaratılışlı bir beşer olduklarını dile getirirken bunu aynı zamanda küçümseyici bir üslupla ifade etmiş olmaktadır.

Şuarâ Sûresi'nin ilgili ayetlerinde geçen *müsehharîn* kelimesine verilen manaları değerlendirirken dikkate alınması gereken bir husus da, *SHR* maddesinin Kur'an'da ism-i meful sıygasıyla geçtiği diğer yerlerde kelimenin müfessir ve dilciler tarafından nasıl anlamlandırıldığıdır. *Müsehharîn* kelimesi Kur'an'ın başka hiç-

⁹⁰ Rivayetler için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 625-627.

⁹¹ Bkz. Abdullah b. Abbas, *Mesâilü Nâfi' b. el-Ezrak*, s. 45.

⁹² Kelimenin mana ve izahı için bkz. Lebîd b. Rabîa, *Dîvân*, s. 71 (8. dipnot); Câhiz, *el-Beyân*, I, 189, (4. dipnot).

⁹³ Bkz. Câhiz, *el-Hayevân*, V, 229-230.

bir yerinde bu şekilde geçmemekle birlikte, üç yerde مسحورا şeklinde,⁹⁴ bir yerde de مسحورون olarak geçmektedir. Kelimenin مسحورون şeklinde geçtiği yerde⁹⁵ sahr (:ciğer) kökünden türemesi ve ‘yeme içmeye bağımlı’ manası verilmesi ayetin bağlamı açısından mümkün olmayıp, ayete bu şekilde mana veren kimse yoktur. Kelimenin مسحورا şeklinde geçtiği “وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ ۖ”⁹⁶ ayetinin tefsirinde de hiç kimse kelimeyi sahr (:ciğer) manasıyla irtibatlandırmamıştır. Zaten bu ayetin bağlamı da buna müsait değildir. Bununla birlikte kelimenin مسحورا şeklinde geçtiği “وَأَذِّنْ لِقَوْمٍ مُّسْحُورٍ نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ”⁹⁷ ve “أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكْوَنُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ ۖ”⁹⁸ ayetlerindeki مسحورا kelimesine, bazı müfessirlerin ‘büyülenmiş’ anlamının yanı sıra, Şuarâ Sûresinde geçen müsehharîn kelimesi gibi, ‘yeme içmeye bağımlı’ manası verdikleri görülmektedir.⁹⁹

Fakat bizim için burada önemli olan, bu ayetlerin her iki şekilde tefsir edilmesinden çok, Şuarâ Sûresi’nin 153. ve 185. ayetlerindeki müsehharîn kelimesini ‘yeme içmeye bağımlı’ olarak tefsir ettiği ya da bu kelimenin bu manaya da geldiğini söyleyip de eleştirmedığı, yani onayladığı halde, İsrâ, 17/47 ve Furkân, 25/8 ayetlerde geçen مسحورا kelimesini sadece ‘büyülenmiş’ olarak tefsir edenlerin ya da ‘yeme içmeye bağımlı’ şeklinde tefsir edilmesini net bir şekilde eleştiren müfessirlerin bulunmasıdır.¹⁰⁰ Bu müfessirlerin başında İbn Kuteybe gelmektedir. Daha önce de geçtiği üzere İbn Kuteybe müsehharîn kelimesini ‘yeme içmeye bağımlı (beşer)’ olarak tefsir etmişti.¹⁰¹ Fakat aynı İbn Kuteybe, inkârcı zalimlerin Hz. Peygamber’e “إِنَّ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا” (Siz ancak büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz) de-

⁹⁴ (İsrâ, 17/47). “نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا”

⁹⁵ (İsrâ, 17/101). “وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَاسْأَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَا مَوْسَىٰ مَسْحُورًا”

⁹⁶ (Furkân, 25/8). “أَوْ يُلْقَىٰ إِلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ تَكْوَنُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنَّا تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا”

⁹⁷ Hicr, 15/15. (لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ)

⁹⁸ İsrâ, 17/101.

⁹⁹ İsrâ, 17/47.

¹⁰⁰ Furkân, 25/8.

¹⁰¹ İsrâ Sûresi 47. ayeti her iki şekilde tefsir edenlere örnek olarak bkz. Ebû Ubeyde, *Mecâzû'l-Kur'an*, I, 431-432; Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, III, 243-244; Mekki b. Ebî Tâlib, *Garibü'l-Kur'an*, s. 137; Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, V, 97-98; Beydâvi, *Envâru'l-Tenzil*, III, 225; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, XIII, 97; Zemahşerî, *Keşşâf*, III, 523. Furkân Sûresi 8. ayeti her iki şekilde tefsir edenlere örnek olarak bkz. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, 590; Beydâvi, *Envâru'l-Tenzil*, III.

¹⁰⁰ Bu arada Şuarâ Sûresi'ndeki müsehharîn kelimesinin ‘yeme içmeye bağımlı insan’ şeklinde anlaşılmasını çok uygun görmeyen Ebû Hayyan ile İbn Kesîr’in, İsrâ Sûresi 47. ayette geçen *meshûr* kelimesinin de ‘yeme içmeye bağımlı insan’ şeklinde anlaşılmasını uygun görmediğini belirtmekte yarar görüyoruz. Şuarâ Sûresi'ndeki müsehharîn kelimesinin ‘yeme içmeye bağımlı insan’ şeklindeki tefsir edilmesini uygun görmeyen bu iki müfessirin İsrâ Sûresi 47. ayette geçen *meshûr* kelimesine bu anlamı vermemeleri doğal karşılanmalıdır. Zira ‘yeme içmeye bağımlı insan’ manasına uygun olan, İsrâ Sûresi 47. ayette geçen *meshûr* kelimesi değil, Şuarâ Sûresi'ndeki müsehharîn kelimesidir.

¹⁰¹ İbn Kuteybe, *Garibü'l-Kur'an*, s. 320.

diklerini hikâye eden İsrâ 47. ayetin tefsirinde şu açıklamaları yapma ihtiyacı hissetmiştir:

“Ebû Ubeyde Hz. Peygamber’e bu sözü söyleyenlerin onun da kendileri gibi ciğeri olan bir insan olduğunu kastettiklerini söylemiştir. Seleften bu ayetle ilgili daha güzel tefsirler bize ulaşmışken, hoş olmayan bu tefsiri Ebû Ubeyde’ye yaptıran hususun ne olduğunu anlayamadım. Sözelimi bu ayeti Mücahid ‘büyülenmiş’, ya da ‘büyü yoluyla aldatılmış’ gibi manalarla açıklamıştır... Bir sonraki ayette gelen “أَنْظُرْ كَيْفَ صَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَصَلُّوا” (*Bak senin için ne tür benzetmeler yaptılar da saptılar*) ifadesi de ‘büyülenmiş’ manasını desteklemektedir. Zira inkârcılar, bu sözleriyle Hz. Peygamber’in de ‘kendileri gibi ciğeri olan bir insan olduğunu’ kastetmiş olsalardı, bu onların getirdiği bir misal/benzetme olmazdı...”¹⁰²

Bu eleştirilerde İbn Kuteybe yalnız değildir. İbn Atıyye Ebû Ubeyde’nin görüşünü eleştiri çerçevesinde,

“Bir sonraki (أَنْظُرْ كَيْفَ صَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَصَلُّوا) ayet bu ayetteki lafzın ‘büyü’ anlamındaki *sıhr* kökünden geldiğini desteklemektedir. Çünkü ancak bu manada ‘meshûr’ lafzı Hz. Peygamber hakkında onların yaptığı bir benzetme olabilir. Kelimenin, Hz. Peygamberin beşer olduğuna işaret eden ‘ciğer’ ve beslenme manasındaki *sahr* kökünden geldiği kabul edildiğinde ise bu söz onun hakkında bir benzetme olamaz. Çünkü Hz. Peygamber’in beşer olması, onun aslî niteliğidir”¹⁰³ diyerek ayetin bağlamının meshûr kelimesinin ‘yeme içmeye bağımlı’ manasına gelmesine engel olduğunu söylemiştir. Bu ayetin bağlamının ayetteki meshûr kelimesinin ‘yeme içmeye bağımlı insan’ anlamına gelmesine engel olduğunu söyleyen İbn Atıyye, Şuarâ Sûresi’ndeki 153. ayetin bağlamının *müsehharîn* kelimesinin ‘yeme içmeye bağımlı insan’ manasına gelmesini desteklediğini söyleyerek,¹⁰⁴ İsrâ 47. ayetteki *meshûr* ile Şuarâ 153. ayetteki *müsehharîn* kelimelerinin ifade ettikleri mana bakımından ayrı tutmuştur. İbn Atıyye’nin her iki ayetteki kelimelerin manası konusunda tercihte bulunurken bir sonraki ayeti dikkate alması, ayetlerin özellikle de çokanlamlı kelimelerin anlamını belirlemede bağlamın dikkate alınması ilkesi açısından da son derece önemlidir.

Şuarâ Sûresi’ndeki *müsehharîn* kelimesiyle ilgili olarak ‘büyülenmiş’ ve ‘yeme içmeye bağımlı insan’ manalarını veren Râzî de, İsrâ Sûresi’ndeki مسحورا kelimesinin ‘büyülenmiş ve akli gitmiş’ manasında olduğunu ve ayetin sahih tefsirinin bu şekilde olduğunu belirttikten sonra, Ebû Ubeyde’nin kelimenin ‘kendileri gibi ciğeri olan bir insan’ manasına geldiğini söylediğini belirtmiş ve İbn Kuteybe’nin

¹⁰² İbn Kuteybe, *Garibü'l-Kur'an*, s. 255-257. Bilindiği üzere bu ayetlerde, inkârcıların Hz. Peygamber’i ‘şair’, ‘kahin’, ‘mecnun’, ‘sihirbaz’ gibi sözlerle itham ederek bu tür benzetmelerde bulunmaları eleştirilmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamberin de kendileri gibi ciğeri olan bir insan olduğunu söylemeleri bu tür bir benzetme olarak değerlendirilemez. İbn Kuteybe’nin dile getirmek istediği husus da bu olsa gerek.

¹⁰³ والآية التي بعد هذا تقوي أن اللفظة التي في الآية من السحر بكسر السين لأن حينئذ في قولهم ضرب مثل له وأما على أنها من السحر الذي هو الرثة ومن التعدي وأن تكون والآية التي بعد هذا تقوي أن اللفظة التي في الآية من السحر بكسر السين وهي الرثة وبسببها يقال انتفخ سحره وقيل السحر قصبة الرثة بما يتعلق بها من كبد وغيره أي أنت ابن آدم لا يصح أن تكون رسولا

¹⁰⁴ والثاني أنه مأخوذ من السحر بفتح السين وهي الرثة وبسببها يقال انتفخ سحره وقيل السحر قصبة الرثة بما يتعلق بها من كبد وغيره أي أنت ابن آدم لا يصح أن تكون رسولا “Bkz. İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, V, 489-490. “عن الله. وما بعده في الآية يقوي هذا التأويل

yukarıda yer verdiğimiz eleştirilerini nakletmiştir.¹⁰⁵ Dolayısıyla Şuarâ Sûresi'ndeki *müsehharîn* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı insan' şeklinde anlaşılmasını eleştirmeyerek onaylayan Râzî, İsrâ Sûresi'nin 47. ayetindeki *meshûr* kelimesinin sahih anlamının 'büyülenmiş' olduğunu belirtmiş ve İbn Kuteybe'nin eleştirisine katılmıştır.

Yine Âlûsî de, *müsehharîn* kelimesinin her iki şekilde açıkladığı ve herhangi bir eleştiride bulunmadığı halde, İsrâ Sûresi'nin 47. ayetindeki *meshûr* kelimesinin böyle anlaşılamayacağını, bu mananın uzaklığının ayan beyan ortada olduğunu belirtmiş, bu konuda İbn Kuteybe ve İbn Atıyye'nin eleştirilerini nakletmiştir.¹⁰⁶

Bu değerlendirmeler ışığında Şuarâ Sûresi'ndeki *müsehharîn* kelimesini 'yeme içmeye bağımlı' olarak tefsir eden ya da bu kelimenin bu şekilde anlaşılmasını eleştirmeyen müfessirlerin, İsrâ, 17/47. ayette geçen *meshûr* kelimesini 'büyülenmiş' olarak tefsir etmesi ya da bu kelimenin 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde tefsir edilmesini eleştirmeleri Şuarâ Sûresi'nin 153. ve 185. ayetlerindeki *müsehharîn* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı' manasına daha yakın olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede en önemli değerlendirme ve ölçütü bizzat İbn Atıyye ortaya koymuştur. Nitekim o, Şuarâ Sûresi'ndeki *müsehharîn* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde, İsrâ, 17/47. ayette geçen *meshûr* kelimesinin de 'büyülenmiş' şeklinde anlaşılmasının daha uygun olduğunu ilgili ayetlerin bağlamına dayalı olarak ifade etmiştir.

Bu arada akla şöyle bir soru gelme ihtimali sözkonusudur. Bu iki sûredeki *müsehharîn* ve *meshûr* kelimelerinin farklı anlamlandırılmalarının, kelimelerin farklı sıygalarda olmasıyla bir ilgisi var mıdır? Diğer bir deyişle, kelimelerin yapı ve kiplerindeki farklılık çoğu kez anlamsal farklılığa yol açtığına göre, acaba bu anlamsal farklılık *müsehharîn* lafzının tef'îl babından, *meshûr* kelimesinin ise sülâsî bir kelime olmasından ileri gelmiştir denebilir mi? Kelimenin her iki sıygasının geçtiği ayetlerin tefsirinde müfessirlerin yaptıkları genel açıklamalara bakıldığında, ayrıca İsrâ Sûresi 47. ve Furkân Sûresi 8. ayetteki *meshûr* kelimesine bazı müfessirlerin *müsehharîn* kelimesi gibi 'yeme içmeye bağımlı' manasını vermiş olmaları göz önünde bulundurulduğunda müfessirlerin tercihinde kelimelerin şekil ve formunun etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Zira bu müfessirler her iki durumda da aynı anlamı vermişlerdir. Kaldı ki, bu farklılığın temelinde kelimelerin şekilsel farklılığı olsaydı, *meshûr* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde anlaşılmasını uygun görmeyen müfessirlerin bu hususa dikkat çekmeleri ve bunu bir delil olarak kullanmaları beklenirdi. Dolayısıyla bu anlamsal farklılık kelimelerin şeklinden meydana gelmediğine göre, Şuarâ Sûresi'nin 153. ve 185. ayetlerindeki *müsehharîn* kelimelerinin, mesela, *meshûr* şeklindeki bir kıraati olsa bile durum değişmezdi. Çünkü bu ayetlerde kelimenin 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde bir manaya delalet etmesi, *meshûr* formunda değil de *müsehharîn* formunda olmasından kaynaklanmamakta, ilgili ayetlerin dilsel bağlamından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki kıraat kitaplarında yaptığımız inceleme sonucunda bu kelimeyi *meshûrîn* şeklinde okuyan kıraat imamının bulunmadığını gördük.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Razi, *Mefâtiḥul Ğayb*, XX, 225.

¹⁰⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XV, 89-90.

¹⁰⁷ Bilindiği üzere, Hicr Sûresi 15. ayette *meshûrîn* kelimesi geçmektedir. Ancak burada söz konusu olan

→

Ebû Hayyân'ın, *müsehharîn* kelimesi 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde anlaşıldığı takdirde, bir sonraki ayette geçen *beşer* kelimesinin bu manayı tekit edeceği, oysa tesisin¹⁰⁸ tekide¹⁰⁹ oranla daha evla olmasından hareketle bu manayı tercih etmemesine gelince, normal şartlar altında tekidin tesise göre daha evla olması göz önünde bulundurulduğunda Ebû Hayyân'ın bu izahı kabul edilebilir. Ancak tekidin tesise göre tercih edildiği durumların da sözkonusu olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim belli durumlarda tekit de belagatin unsurlarından ve Kur'an'ın üsluplarından birisidir.¹¹⁰ Bir anlamı, kapalı ve açık olmak üzere iki farklı surette ortaya koymak ya da anlamın muhatapların zihnine tam olarak yerleşmesi amacıyla yapılan itnab da¹¹¹ Kur'an'da belli amaçlara binaen ve birçok çeşitleriyle başvurulmuş bir üsluptur.¹¹² Bu çerçevede normal şartlar altında tesisin tekitten evla olmasıyla, belli bir amaca binaen tekide başvurulması ayrı şeylerdir. Bu anlamda Kur'an'ın birçok yerinde tekidin bulunduğu bir gerçektir. Belki de bu yüzden olsa gerek, İbn Atıyye'nin eserini tahkik edenler, "Ebû Hayyân'ın, *müsehharîn* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde de anlaşıldığını söyledikten sonra, kelimada asıl olanın tesis olmasından hareketle, bu mananın zayıf olduğunu söylemesinin garip/tuhaf olduğunu belirtme ihtiyacı hissetmişlerdir.¹¹³

Sonuç

Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerdeki *müсахharîn* kelimesinin, bugün akla ilk gelen manası 'büyülenmiş' vb. anlamlar olmakla birlikte, Mukatil b. Süleyman'dan beri neredeyse birçok müfessirin kelimeye 'yeme içmeye bağımlı' anlamını da verdiği görülmektedir. Hatta bu çalışmada incelediğimiz müfessirlerden yedi tanesi kelimeyi sadece 'yeme içmeye bağımlı' şeklinde tefsir etmiştir. Bunun dışında kalan on altı tefsirde ise kelime her iki şekilde açıklanmış, bunlardan sadece ikisinde bugün yaygın olan 'büyülenmiş' anlamı açıkça tercih edilmiştir.

Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerdeki *müсахharîn* kelimesi tarihsel süreç içerisinde iki farklı şekilde anlaşıldığı halde, kelimenin akla ilk gelen manası olan 'büyülenmiş' vb. anlamların günümüzde daha yaygın olması, kelimenin 'yeme içmeye bağımlı' şeklindeki anlamının unutulduğunu ya da dikkate alınmadığını göstermektedir. Bu durumda *müсахharîn* kelimesinin anlam değişmesine uğramış olduğunu söylemek mümkündür. *Müсахharîn* kelimesi 'yeme içmeye bağımlı' anlamının yanı sıra, tarihsel süreç içerisinde 'büyülenmiş' şeklinde de anlaşıldığı için,

→

husus, Kur'an'da *meshûrîn/meshûrîn* şeklinde bir kelimenin bulunup bulunmaması değil, Şuarâ Sûresi'nin 153. ve 185. ayetlerindeki *müsehharîn* kelimesini *meshûrîn* şeklinde okuyan kıraat imamının bulunup bulunmadığıdır. Yaptığımız inceleme sonucunda böyle bir kıraate rastlamadık. Bu konuda şu eserlere bakılabilir: İbn Hâleveyh, *el-Hucce*, s. 267-269; Dâni, *et-Teysîr*, s. 166; Rueynî, *el-Kâfi*, s. 171-172; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibe*, s. 89.

¹⁰⁸ Tesis "daha önce geçmeyen bir manayı ifade etmek" şeklinde tanımlanabilir. Cürcânî, *Tarîfât*, s. 51.

¹⁰⁹ Tekit kısaca "bir önceki manayı tekrar ifade etmek" şeklinde tanımlanabilir. Cürcânî, *Tarîfât*, s. 51.

¹¹⁰ Nitekim Zerkeşi tekid konusuna sayfalarca yer ayırmakla kalmamış, Kur'an'ın üsluplarını incelediği bölümde ilk olarak tekidi incelemiştir. Bkz. Zerkeşi, *Burhân*, II, 384-516; III, 3-91.

¹¹¹ Bkz. Kazvîni, *Telhîs*, s. 96; Taftazânî, *Muhtasar*, s. 264.

¹¹² Bir belagat unsuru olarak itnab, çeşitleri ve Kur'an-ı Kerim'den itnab örnekleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kazvîni, *Telhîs*, s. 96-101; Taftazânî, *Muhtasar*, s. 264-273; Durmuş, "İtnab", *DLA*, XIX, 215-219.

¹¹³ Bkz. İbn Atıyye, *Muharrerü'l-Vecîz*, VI, 500, (2. dipnot).

bu anlam değişmesi, kelimenin muhtemel olduğu manalardan birisinin unutulmuş olması şeklinde tezahür etmektedir. Dolayısıyla kelimenin bir tür anlam daralmasına uğradığı söylenebilir. Ancak buradaki anlam daralması, kelimenin, daha önceden delalet ettiği anlamın bir kısmına delalet etmesi şeklinde değil, daha önce muhtemel olduğu iki farklı anlamdan sadece birisine delalet eder hale gelmesidir.

Yaptığımız bu çalışma neticesinde, sözkonusu kelimenin unutulmuş ya da göz ardı edilen 'yeme içmeye bağımlı' şeklindeki manasının da ilgili ayetlerin tefsir ve tercümesinde gündeme getirilmesinin anlam ve yorum zenginliği açısından faydalı olacağını düşünürüz. Zira ilgili ayetlerin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda, Şuarâ Sûresi 153. ve 185. ayetlerdeki *müşahharîn* kelimesinin 'yeme içmeye bağımlı' anlamının bağlama daha uygun olduğunu, ya da en azından bağlamla çelişmediğini söylemek mümkündür. Çünkü bu ayetlerde inkârcıların, "Kendilerine gönderilen elçinin beşer üstü bir varlık, bir melek olması gerektiği" şeklindeki yanlış tasavvurları dile getirilmektedir. Bu çerçevede 153. ve 185. ayetlerde "*sen ancak yeme içmeye muhtaç olan sıradan insanlardansın*" dedikleri anlatılarak yeme içmeye bağımlı olmanın sıradan insanların bir özelliği olduğu şeklindeki yanlış tasavvurları aktarılmaktadır. Her iki ayetin peşinden gelen 154. ve 186. ayetlerde ise "*sen de bizim gibi sadece bir beşersin*" diyerek bu özelliğin peygamberliğe engel teşkil ettiğini vurgulu bir şekilde ifade ettikleri aktarılmaktadır. Nitekim inkârcıların sahip olduğu bu yanlış tasavvur Kur'an'ın başka ayetlerinde de zikredilmekte ve eleştirilmektedir.

Son olarak *müşahharîn* kelimesine verilen iki farklı anlama göre oluşan her iki manayı mukayese etmek açısından Şuarâ Sûresi 153-154. ayetlerin tefsirî meâlini vermek istiyoruz:

"Dediler ki: Sen ancak yeme içmeye muhtaç olan sıradan insanlardansın, sen de bizim gibi sadece bir beşersin. Eğer peygamberlik iddianda doğruysan bir mucize getir de görelim."

"Dediler ki: Sen iyiden iyiye büyülenmişsin, sen de bizim gibi sadece bir beşersin. Eğer peygamberlik iddianda doğruysan bir mucize getir de görelim."

Kaynakça

- Abdullah b. Abbas, *Mesâilü Nâfi' b. el-Ezrak*, thk. Muhammed Ahmed ed-Dâfi, el-Ceffân ve'l-Câbi, Limasol 1993.
- Aksan, Doęan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- Âlûsî, Şihabüddin Mahmud b. Abdullah, *Rûhu'l-Maânî fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., Dâru Tayyibe, Riyad 1411.
- Beydâvî, Kâdî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevil*, Hakikat Kitabevi, İstanbul 1991.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Câhîz, Ebû Osman Amr b. el-Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. Abdüsselam M. Harun, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1998.
- , *el-Hayevân*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, thk. Abdüsselam M. Harun, Mısır 1966.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, Dâru'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1956.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985.
- Çelik, İbrahim, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, Bursa 2000.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, *et-Teysîr fî Kıraâtî's-Seb'*, thk. Otto Pretzl, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, 1984.
- Durmuş, İsmail, "İtnâb", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 215-219.

- Ebû Dâvûd, *Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ebû Hayyan el-Endülüsî, , *el-Bahru'l-Muhît*, thk. Adil Ahmed Abdü'l-Mevcud-Ali Âdil Muavviz, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebû Ubeyde, Mamer b. Müsenna, *Mecazu'l-Kur'an*, thk. Fuad Sezgin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981.
- Emin el-Hûlî, *Arap İslam Kültüründe Yenilikçi Yaklaşımlar*, çev. Emrullah İşler-M. Hakkı Suçın, Kiâbiyât, Ankara 2006.
- Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Lüga*, thk. Abdüsselam M. Harun, Daru'l-Mısıriyye, Kahire t.y.
- Ferra, Ebû Zekerriyya Yahya b. Ziyad, *Meani'l-Kur'an*, thk. Ahmed Yûsuf Necâtî-Muhammed Ali en-Neccâr, Daru's-Sürûr, Beyrut, t.y.
- Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod ve Kur'an'da "Kavm" Kelimesinin Semantik Analizi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2002.
- Güven, Şahin, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yayınları, İstanbul 2005.
- Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî-İbrahim Samarrâî, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûat, Beyrut 1988.
- Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed, *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1999.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, AÜİF Yayınları, Ankara 1975.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhakk, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, thk. Komisyon, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûnî'l-İslâmiyye, Katar 2007.
- İbn Düreyd, Muhammed b. el-Hasen, *Cemheretü'l-Lüga*, thk. Remzi Münir Balebekkî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1987.
- İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm Mûsneden an Rasûlillah ve's-Sahabe ve't-Tâbiîn*, thk. Esad Muhammed Tayyib, Mektebetü Nezzar, Mekke 1997.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, *Musannef*, nşr. Kemal Yusuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad h. 1409.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed, *Mucemu Mekâyîsi'l-Lüga*, thk. Abdüsselam M. Harun, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, İran 1389.
- İbn Hâleveyh, *el-Huccet fi Kiraâti's-Seb'*, thk. Abdülâl Sâlim Mekram, Dâru's-Şurûk, Beyrut, 1979.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed, Mustafa Seyyid Reşad ve diğerleri, Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000.
- İbn Kuteybe, Ebû Abdullah b. Müslim, *Tefsiru Garibi'l-Kur'an*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Daru İhyai Kütübî'l-Arabiyye, Mısır 1958.
- İbn Manzûr, Cemaleddin Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1999.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Ali b. İsmail, *el-Muhkem ve'l-Muhîti'l-A'zam*, thk. Abdülhamid Hindâvî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin, *Zâdu'Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1983.
- İbnü'l-Cezerî, Şihabüddin Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi Kiraâti'l-Aşr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Saadât Mecdüddîn Mübârek b. Muhammed, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadîs ve'l-Eser*, thk. Mahmud Muhammed et-Tinâhî-Tahir Ahmed ez-Zâvî, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, y.y. 1963.
- İbnü'l-Yezîdî, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yahya b. Muhammed, *Garîbü'l-Kur'ân ve Tefsîruhû*, thk. Abdürrezzak Hüseyin, Müessesetü't-Risâle, Beyrut 1987.
- İmruu'l-Kays, Ebû Vehb Hunduc b. Hucr, *Dîvân*, thk. Abdurrahman el-Mustâvî, Daru'l-Marife, Beyrut 2004.
- İsfahânî, Râgib, *el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Marifet, Beyrut t.y.
- Kadı İyaz, Ebü'l-Fazl İyaz b. Musa b. İyaz el-Yahsubi, *Meşâriku'l-Envâr alâ Sihâhi'l-Âsar*, haz. İbrahim Şemsüddin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
- Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- Kazvîni, Ebü'l-Meâlî Celeddin el-Hatîb Muhammed b. Ahmed, *Telhisu'l-Miftâh*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, t.y.
- Koç, Mehmet Akif, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi*, Kitâbiyât, Ankara 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Muhammed Enes Mustafa Hınn, Muhammed Mutezz Kerimuddin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006.
- Lebid b. Rabîa el-Âmirî, *Dîvanü Lebîd*, Dâru Sâdır, Beyrut 1966.

- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Mahmud, *Tevîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf el-Haymî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004.
- Medîfî, Ebû Musa Muhammed b. Ebi Bekr b. İsâ, *el-Mecmûü'l-Mugîs fî Garîbeyi'l-Kur'an ve'l-Hadîs*, thk. Abdülkerim Uzbâvî, Câmîatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1988.
- Mekkî b. Ebi Tâlib el-Kaysî, *el-Umde fî Garîbi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1981.
- , *Tefsîru'l-Müşekkel min Garîbi'l-Kur'an*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Mektebetü'l-Maârif, Riyad 1985.
- Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, Matbatu Mustafa el-Bâbî, Mısır 1946.
- Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mucemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Matbatü's-Şa'b, Mısır t.y.
- Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Ahmed Ferîd, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevîl*, Eda Neşriyat, İstanbul t.y.
- Okumuş, Mesut, "Kur'an Yorumunda Çokanlamlı Lafızlara Yaklaşımlar", *GÜÇİFD*, yıl. 2003/1, sy. 3.
- Öğmüş Harun, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri (2. Asır Çerçevesinde)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MÜSBE, İstanbul 2006.
- Palmer, F. R., *Semantik*, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyat, Ankara 2001.
- Razi, Fahreddin, *Mefâtihi'l-Ğayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Rudeynî, Muhammed Ali Abdülkerim, *Fusûl fî İlmi'l-Lügati'l-Âmm*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 2002.
- Rueynî, Ebû Abdullah Muhammed b. Şüreyh, *el-Kâfî fî Kiraâti's-Seb'*, thk. Ahmed Mahmud Abdüssemi, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- Sabit b. Hazm, Ebû'l-Kâsım Sabit b. Hazm el-Endelûsî, *Kitabü'd-Delâil fî Garîbi'l-Hadîs*, thk. Muhammed b. Abdillâh el-Kannâs, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad, 2001.
- Sâhib b. Abbad, Ebu'l-Kâsım İsmail b. Abbâd Talekânî, *el-Muhît fî'l-Luga*, tah. Muhammed Hüseyin Âlyasin, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, 1994.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed, *el-Keşf ve'l-Beyân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşur, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 2002.
- Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev. Berke Vardar, Multilingual, İstanbul 1998.
- Sicistânî, Ebû Bekr M. b. Üzeyr, *Kitâbu Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Edib Abdülvahid Cemrân, Dâru Kuteybe, Beyrut 1995.
- Suyûtî, Celaledin, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsir bi'l-Mesûr*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Merkezu Hicr, Kahire 2003.
- Sükkerî, Ebû Saîd Hasan b. Hüseyin b. Ubeydullah, *Divanu İmrüülkays ve Mülhakatuhu bi-Şerhi Ebî Saîd es-Sükkerî*, thk. Enver Ulyân Ebû Süveylem-Muhammed Ali eş-Şevabeke, Merkezu Zayed li't-Türas ve't-Tarih, 2000 el-Ayn.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hechr, y.y., t.y.
- Taftazânî, Sadeddin Mesud b. Ömer, *Muhtasaru'l-Maânî fî Telhîsi'l-Miftâh*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1977.
- Zebîdî, Muhibbüddîn Ebû'l-Feyz M. b. Murtazâ, *Tâcu'l-Arûs fî Şerhi'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, Matbaatu Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1965-2001.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed es-Seriyy, *Meani'l-Kur'an ve İrabuh*, thk. Abdülcelil Çelebi, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2005.
- Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Tevîl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1998.
- , *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî-Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1971.
- Zerkeşî, Bedreddin, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1980.

